

ER DER ET SPROG DER HEDDER SKÅNSK?

JAN KATLEV

I de senere år har der været en voksende selvstændig *skånsk* bevidsthed med betoning af Skånes selvstændige, slet ikke svenske, og heller ikke danske, historie, folkelige kultur og sprog. Et af de seneste krav der er blevet rejst i den sammenhæng, er en anerkendelse af det skånske sprog som minoritets- eller regionsprog i Sverige i overensstemmelse med EU's generelle lovgivning til beskyttelse af sproglige mindretal.

Jamen, kunne man så spørge, er der da virkelig et særligt skånsk sprog? Dette spørgsmål kan umiddelbart måske virke ejendommeligt, for ikke at sige direkte tåbeligt. Lige på den anden side af Øresund ligger der noget der hedder Skåne, der bor en indfødt befolkning, og de taler på en måde som lyder ret så anderledes og selvstændigt sammenlignet med det de taler i resten af Sverige – og som bestemt heller ikke lyder som dansk (men måske lidt som bornholmsk?).

Så hvis vi kalder det de taler i Skåne for skånsk, så er der i hvert fald *noget* nogle taler, der hedder sådan. Men er dette *noget* et sprog – eller bare en dialekt eller anden variant?

SPROG ELLER DIALEKT?

Man kan sammenligne opdelingen i sprog og dialekter med en opdeling i på den ene side nationen / hele landet / hele folket og på den anden side landsdelen / lokalområdet / egnen / lokalbefolkningen. I Danmark har vi således landsdele som Nordjylland, Sønderjylland, Fyn, Sjælland, Lolland-Falster, Bornholm,

og i dem taler (eller talte) man lokal nørrejysk, sønderjysk, fynsk, sjællandsk, lollandsk og bornholmsk dialekt.

I Sverige er Skåne en tilsvarende sydlig landsdel med sin egen sprogform; så svaret på spørgsmålet “Er der et sprog der hedder skånsk?” kunne være “Tja, der er i hvert fald en dialekt af svensk der hedder sådan”.

Men spørgsmålet kompliceres af Skånes historie, og også af det levende skånske talesprogs historie. Før Roskildefreden i 1658 var Skåne ikke en sydsvensk landsdel som i dag, men en østdansk landsdel ligesom den – sprogligt set – skånske ø Bornholm stadig er det.

Når et område på den måde i kraft af ydre politiske begivenheder skifter statsligt-nationalt tilhørsforhold, kan det give uorden i den måde man kategoriserer områdets befolkning og især denne befolknings sprog på. Kan man sige at det folk talte i Skåne dagen efter Roskildefreden skiftede fra at være en slags østdansk til at være en slags sydsvensk – eller er spørgsmålet mere indviklet end som så?

Det er *meget* mere indviklet. Der er ofte en glidende overgang fra den ene nabodialekt til den næste. Det kalder man i sprogvidenskaben for et dialektkontinuum. I et dialektkontinuum kan man altid forstå det sprog de taler i nabosognet, men ikke nødvendigvis det sprog de taler meget langt væk i den modsatte ende af landet. Man kan forestille sig to danskere for 150 år siden der talte henholdsvis ublandet gammeldags vendelbomål og ublandet gammeldags bornholmsk. En samtale mellem de to kunne næsten beskrives som én mellem to der taler to helt forskellige sprog; den lod sig næppe gennemføre hvis de ikke begge prøvede at ty til det fælles rigsdansk, de havde lært i skolen og hos præsten.

Når man skal placere det talesprog de talte i Skåne i 1658, da Skåne blev svensk, skal det altså ikke sammenlignes med

moderne rigssvensk (stockholmsk) eller moderne rigsdansk (københavnsk). Det skånske talesprog dengang skal snarere sammenlignes med sine umiddelbare naboer i et sydskindinavisk dialektkontinuum, altså nordsjællandsk og sydsmaulandsk. Om man regner disse naboer for nationalt danske eller svenske, giver strengt sprogligt ingen mening. Dette nationale tilhørsforhold havde kun at gøre med den vilkårlige grænsedragning mellem de overordnede politiske enheder, kongerigerne Danmark og Sverige, ikke nødvendigvis med markante sproglige forskelle mellem de umiddelbare nabodialekter.

En folkelig bevidsthedsparallel til dette sproglige nære nabo-skab i et kontinuum havde man i det klassiske begreb *bondefreden*, som betød at man normalt holdt lokal fred med sine umiddelbare naboer på den anden side af rigsgrænsen, uanset om de "store" i rigshovedstæderne lå i krig med hinanden. En art pacifistisk civilist-regionalisme før regionalismen. Netop begrebet om bondefreden, modsat krigen mellem kongerne og rigerne, passer smukt sammen med en af de klassiske definitioner på forskellen mellem et sprog og en dialekt.

Først når alle, der taler samme dialekt, vælger sig deres egen konge og kæmper for sig selv i deres egen hær, først da ophøjes deres lokale dialekt til et nationalt sprog: "Et sprog er en dialekt med sin egen hær og sin egen flåde", som det er blevet udtrykt.

Et nutidigt nordisk eksempel har vi i gendannelsen af den selvstændige norske nation efter adskillelsen fra Danmark i 1814, først i personalunion med Sverige, men med bevarelse af det danske skriftsprog som norsk nationalt symbol vis-a-vis den svenske unionspartner, og efter den fuldstændige unionsopløsning i 1905 med egen konge, eget militær og udenrigstjeneste, og fra og med den første retskrivnings- og sprogreform i 1907 også med et mere og mere selvstændigt norsk skriftsprog, riksmål/

bokmål, på oprindeligt dansk grundlag – ved siden af det “kernenorske” nykonstruerede skriftsprog landsmål/nynorsk. Norsk bokmål er i dag et sprog og ikke en dansk dialekt – selv om danskere kan opleve skrevet norsk bokmål som “underligt stavet dansk”.

Ud fra hær og flåde-definitionen er skånsk afgjort *ikke* et selvstændigt sprog. Men på den anden side: Hvis det ikke er det, er det så rimeligt at betegne skånsk som en dialekt? Og er det i givet fald en svensk eller en dansk dialekt?

FLERE SLAGS SKÅNSK

Hvis man skal svare mere detaljeret på om skånsk er et sprog eller (svensk eller dansk) dialekt, så er man faktisk nødt til at være meget præcis mht. hvad for et skånsk vi taler om. Og den præcision går på både det historiske, det sociolingvistiske (dvs. forholdet mellem sprog og samfund), det skriftsproglige og det talesproglige. På den måde kan man under den store samlede paraply *skånsk* tale om mindst tre forskellige ting:

- 1 moderne skånskpræget sydsvensk regionalsprog. Her kan man skelne mellem i hvert fald tre varianter:
  - 1A “højere”, dannet, let skånskpræget sydsvensk regionalsprog, kaldet *skånefint* eller *ädelsskånska*,
  - 1B “lavere”, meget skånskprægede bysociolekter, fx Malmö-dialekt, og
  - 1C skånskpræget sydsvensk regionalsprog med islæt fra de klassiske skånske dialekter.
- 2 de klassiske skånske dialekter – som kan grovopdeles efter de fire verdenshjørner SV, SØ, NV, NØ.

- 3 middelalderens skånske skriftsprog, der både omfatter
3A tekster fra senmiddelalderen (omkring 1550) og
3B gammelskånske tekster som *Skånske Lov* (ca. 1150, nedskrevet
kort efter 1200).

Lad os se på disse forskellige slags skånsk. Hvad forener og adskiller dem? Hvordan står de i forhold til (forskellige slags) dansk og (forskellige slags) svensk? Og giver det nogen mening at tale om en selvstændig skånsk sproghistorie og et selvstændigt skånsk sprog?

SKÅNEFINT

Den variant af skånsk jeg her kalder “skånefint”, er det sprog der bruges af blandt andre højtuddannede skåninger som fx akademikere ved Lunds Universitet. Skånefint adskiller sig fra det stockholmske eller centralsvenske rigssprog ved at have bagtunge-r og ikke tungespids-r. Derudover er der karakteristiske forskelle i tonegangen i ord (de såkaldte musikalske accenter) og sætninger.

Skånefint tales ikke blot i Skåne i snæver forstand, men i hele Sydsverige syd for en linje Falkenberg-Jönköping-Kalmar. Sydsvensk i den “skånefine” udgave opfattes, også i Sverige nord for denne linje, som et næsten fuldgyldigt rigssprog, som uden at vække nogen form for anstød kan bruges i fuldt omfang i højere stillag, i kirke, skole og radio. Sociolingvistisk kan dette skånefint sammenlignes med det finlandssvenske højsprog, som ingen finlandssvenskere i Finland forsøger at få til at lyde mere sverigesvensk. Man ser dog enkeltstående eksempler på skånskfødte scenekunstnere, som har tillagt sig centralsvensk udtale, men det gælder mest i den ældre generation (Jarl Kulle, Birgit Nilsson).

LAVSKÅNSK

Det sprog som fx tales af den traditionelle arbejderklasse i en by som Malmö, er nok det de fleste københavnere og andre danskere i dag opfatter som skånsk par excellence. Det adskiller sig først og fremmest fra skånefint ved den karakteristiske nyskånske lydglidning (diftongering) på lange vokaler. Denne diftongering ændrer de lange vokaler i ord som fx *tid*, *del* og *by* som udtales “teid”, “dæel” og “bøy” på skånsk.

Et andet lavskånsk træk er at der til den rigssvenske sj-lyd i fx *sju* ‘syv’ og *skit* ‘lort’ svarer en skånsk lyd der udtales meget langt tilbage i munden som en art h- eller ch-lyd (som i tysk *doch*) med en kraftig ledsagende læberunding. Så hvor den stockholmske udtale af *skit* er “sjwiit”, siger man på lavskånsk “hweit”.

Skånefint og lavskånsk skal her forstås som ekstreme sociolekter. Ligesom det er sket i yngre københavnsk, finder der i moderne skånsk også en tilnærmelse sted mellem sociolekterne, og i dag træffer man flere gråzonevarianter mellem ekstremene.

Der er formentlig ingen der i dag dyrker det lavskånske bysprog som bevidst regionalt eller kulturelt udtryksmedium – allerhøjest som halvufrivillig komisk effekt a la Polle fra Snaves fynske.

SYDSVENSK MED DIALEKTPRÆG

Den form for skånsk der aktivt hævdes og kæmpes for som levende folkeligt udtryksmedium, er snarere sydsvensk med dialektpræg. Det som kulturaktivister og hjemstavnsforfattere i bevægelser som Stiftelsen Skånsk Framtid og Föreningen Skånelands Framtid søger at fremme, er et skånskræget sydsvensk regionalsprog med islæt fra de klassiske skånske dialekter.

Det dialektale islæt i denne sprogform er først og fremmest at der bruges skånske frem for svenske ord. Eksempler er *mölla* ‘mølle’ (ikke *kvarn*), *alika* ‘allike’ (ikke *kaja*), *panntoffla* eller

jordpära ‘kartoffel’ (ikke *potatis*), *påg* ‘dreng’ (ikke *pojke*), *bränne* ‘(noget) brænde’ (ikke *ved*), *albue* ‘albue’ (ikke *armbåge*), *blöd* ‘blød’ (ikke *mjuk*), *böjetre* ‘bøgetræ’ (ikke *bokträd*), *fittemad* ‘fedtemad’ (ikke *flottsmörgås*), *gö* ‘gø’ (ikke *skälla*), *rullebör* ‘trillebør’ (ikke *skottkärra*) og mange flere.

Lydligt har denne form for skånsk en moderat skånsk diftongering midt imellem skånefint og lavskånsk. Denne sprogform er nok den mest påfaldende på grund af de særlige ord, men om de gør den til et selvstændigt sprog, er særdeles tvivlsomt. Man må i givet fald argumentere for at ordene kommer fra et selvstændigt sprog. Så vi er nødt til at se på de skånske dialekter.

DE KLASSISKE SKÅNSKE DIALEKTER

De klassiske skånske dialekter, sådan som de er dokumenteret inden for dialektologien i perioden 1850–1920, er ligesom de danske dialekter på vej til i dag meget hurtigt at forsvinde fuldstændigt. Det gælder især det tætbefolkede (syd)vestlige Skåne omkring Malmö. Endnu sidst i 1970’erne lykkedes det mig at finde enkelte 80-årige som talte en art dialektopblandet regionalsprog i i landsbyer mellem Malmö og Trelleborg. I det nordøstlige hjørne af Skåne og visse steder på Listerhalvøen i det vestlige Blekinge var dialekten endnu i samme periode ret levende, enkelte steder hos ret unge mennesker.

Det der kendetegner disse dialekter i al deres mangfoldighed – og skånske dialekter er virkelig mange forskellige ting – er ikke blot deres righoldige selvstændige skånske ordforråd, men også deres særlige lydssystemer og deres særlige orddannelse og -bøjning. Den vigtigste geografiske variationsakse inden for de forskellige lokale slags skånsk går fra sydvest mod nordøst. Det sydvestlige skånsk, fx den såkaldte Skytts-dialekt, ligner i mange henseender nordsjællandsk og mange andre danske øsmål.

Derimod er dialekten i det nordøstlige Skåne, i Göinge herred (det med gøngerne!) fjernest fra de danske ømål og nærmest ved dialekterne i det sydlige Småland. Som en mellemting ligger dialekterne i det sydøstlige Skåne, som på en del punkter også ligner bornholmsk.

Lydsystemerne i de skånske dialekter er på mange punkter en mellemting mellem dansk (dansk rigsmål og sjællandsk) og svensk. I ord der oprindeligt havde en enkelt ustemt lukkelyd *-p-*, *-t-* eller *-k-* mellem vokaler, er denne lukkelyd uændret på svensk i ord som *köpa*, *gata*, *baka*, hvorimod den på dansk er ændret til forskellige stemte lyde der skrives med *-b-*, *-d-* eller *-g-* i de tilsvarende ord: *købe*, *gade*, *bage*.

I nordøstskånsk hedder de samme ord *köba*, *gada*, *baga*, i sydøstskånsk *köva*, *gada*, *baga*, og i det mest sydvestlige skånsk *köve*, *gade*, *bage*. Det er her tydeligt at jo længere vi går mod nordøst, jo mere ligner sproget svensk; og jo længere vi går mod sydvest, jo mere ligner sproget dansk (sjællandsk). Sydvestskånske former som *køve*, *pive*, *råve*, *ryje* er stort set identiske med de danske (sjællandske) udtaler af *købe*, *pibe*, *råbe*, *ryge*. Formerne *gade* og *bage* adskiller sig derimod fra sjællandsk ved at have "hårdt" *d* og *g*, modsat de sjællandske dialekter med hhv. "blødt" *d* og *j*-lyd. Det tydeligste dansk/sjællandsklignende træk ved sydvestskånsk er at *-a* til sidst i ordet bliver til *-e*.

Bemærk at de anførte former fra klassisk skånsk dialekt ikke har den "nyskånske" diftongering. Et andet påfaldende træk i mange klassiske skånske dialekter er at de har *-ng-* i ord med oprindeligt *-nd-*: *bling* 'blind', *kinga* 'kvinde'.

I de nordiske spørgeord med *hw-* (dansk *hv-*), som fx *hvad*, *hvem*, *hvilken*, har dialekterne i det vestlige Skåne *v-*: *va*, *vemm*, *veckem*. I det østlige Skåne har de derimod *h-*: *ha(dd)*, *hummm*, *hyttjen*.

I verber der oprindeligt endte på *-ja* i infinitiv, bortfalder dette *-j-* både i sydvestskånsk og i sjællandsk: sydvestskånsk *dylle fylle kvelle velle smørre spørre*, sjællandsk *dolle følle kvæle velle smøre spøre* – svarende til svensk *dölja följa kvälja vilja smörja spörja* og dansk (rigsmål) *dølge følge kvæle ville smøre spørge*. Dansk rigsmål står ortografisk her på et mellemtrin mellem sjællandsk-sydvestskånsk og svensk med former som *dølge følge spørge*, hvor dog i hvert fald de to sidste har en dagligdags udtale som ville kunne skrives *følle spørre*.

I orddannelsen finder man bl.a. et par karakteristiske hunkønsendelser i skånske dialekter. Endelsen *-esa* i substantiver betegner erhverv o.l.: *bingesa* '(kornneg)binderske', *bröggesa* 'bryggerske', *molkesa* 'malkepige', *tvättesa* 'vaskekone', *pantåffletæsa* 'kartoffeloptagerske'. Og *-(s)jan* betegner tilhørsforhold til en mand med et vist navn: *Kalan* er kone til *Kal* (Karl), *Pärsjan* til *Pär* (Per) og *Nelsjan* til *Nels* (Niels).

Endelsen *-a* danner adverbier i skånsk hvor man i dansk har *-t* (og i svensk *-t* eller *-en*), fx *gryvelia* 'grueligt', *orimmelia* 'urimeligt' og *tilia* 'tidligt'.

MIDDELALDERENS SKÅNSKE SKRIFTSPROG

Flere af de skånske dialekttræk, især de sydvestskånske der overensstemmer godt med sjællandsk og dansk rigsmål, kan have haft en vis udbredelse allerede før Skåne blev adskilt politisk fra Danmark i 1658. Men fra perioden før denne adskillelse er der overleveret visse skånske tekster der tydeligt adskiller sig fra de sjællandske tekster fra samme tid. Typisk har de bevaret tryksvagt *-a* i slutningen af ord, hvor samtidigt sjællandsk har *-e*. Men sammenlignet med samtidigt svensk adskiller de sig til gengæld ved på skrift at have gennemført den erstatning af *p t k* med *b d g*, som vi har i alt dansk sprog siden middelalderen. Så det

senmiddelalderlige skånsk-danske skriftsprog ligner på en del punkter den nordøstskånske dialekt der er optegnet i nyere tid. Mange af de særlige træk ved de skånske dialekter er dog ikke belagt i de middelalderlige kilder og kan være udviklet i århundrederne mellem 1600 og 1900.

Går man tilbage til det gammelskånske skriftsprog i *Skånske Lov* (1150–1200) og *Skånske Kirkelov* (1170) finder man de nordiske ustemte konsonanter *p t k* bevaret efter vokal, altså med ordformer helt som moderne svensk *köpa, gata, baka*. Fra det samtidige ældste sjællandske adskiller gammelskånsk sig bl.a. ved de velbevarede ubetonede vokaler *-i -u -a* fx i *biuthi* ‘han (skal) byde’ (konjunktiv), *fingu* ‘(de) fik’ og *kuma* ‘komme’.

På dette tidlige historiske tidspunkt giver det kun begrænset mening på rent sprogligt grundlag at beslutte om en sådan gammelskånsk sprogform er nationalt dansk eller nationalt svensk. Politisk set var den en sprogform som blev brugt inden for det territorium som kontrolleredes af den danske kongemagt. Men når man ser på spørgsmålet rent sprogligt kan der ikke trækkes en skarp grænse mellem hvad der var dansk og hvad der var svensk. Inden for den østlige halvdel af det skandinaviske (nordiske) område havde man snarere en art skriftdialektalt kontinuum sønderjysk – nørrejysk – sjællandsk – skånsk – vestgøtisk – østgøtisk – sveisk (her ses for nemheds skyld bort fra afgrænsningen mod nord til norsk og mod øst til gutnisk på Gotland).

Sammenlignet med fx den sveiske variant af det ældste gammelsvensk (fornsvensk) er der meget lidt som adskiller det fra det ældste gammelskånsk. På visse punkter er det gammelsvenske lidt mere konservativt end gammelskånsk og har bevaret visse ældre bøjningsformer. Overordnet ser det ud til at svensk og skånsk på den tid ligger meget nær hinanden og udvikler sig i samme retning, blot således at skånsk hele tiden er lidt forud

i tid for svensk, hvor de samme udviklinger sætter ind noget senere i sproghistorien.

DET SÆRLIGT SKÅNSKE

I spørgsmålet om hvorvidt der har eksisteret eller eksisterer et særskilt skånsk sprog, og om der er en selvstændig skånsk sproghistorie, må svaret afhænge lidt af hvor i den samlede historie man lægger tyngdepunktet. I de to yderste ender af historien, fx i 1250 og i dag 2006, er der kun et svagt grundlag for at tale om noget prægnant særskånsk.

Det skånsk farvede sydsvensk der tales i dag, adskiller sig, i hvert fald i sin højsociolekt, kun ubetydeligt fra et stockholmsk rigssvensk. Forskellen mellem de to er både sprogligt, kulturelt og identitetsmæssigt stort set som den danske mellem yngre københavnsk og yngre århusiansk; men det er ret tydeligt at den forskel også i Danmark indsnævres mere og mere. Hvis man i dag "opskånsker" sit sprog ved at tale "lavmalmøsk" bysociolekt virker det næsten mere som en arbejderklasseselvhævdelse end som et regionalt-kulturelt bevidst udtryk. Hvis man derimod spækker sit skånskartikulerede sydsvenske med mange skånske regionale *ord* giver det snarere end art regionalt-kulturelle associationer, som når jyder siger *træls, bette* etc.

Det mest prægnant særskånske sprog er uden tvivl de klassiske skånske dialekter i det 19. århundrede med et rigt regionalt ordforråd og for visses vedkommende et markant selvstændigt lydssystem med stor afstand til både dansk og svensk rigssprog. Men der er aldrig nogen der har forsøgt at lave et selvstændigt skånsk skriftsprog på grundlag af dialekterne. Og ligesom Bornholm har Skåne hverken sin egen hær eller sin egen flåde.

Artiklen har været bragt i Mål og Mæle nr. 1, 2006

JAN KATLEV F.1944. SPROGFORSKER, PH.D. I 1980 PÅ EN
AFHANDLING OM SKÅNSKE DIALEKTER. TILKNYTTET DET DANSKE SPROG-
OG LITTERATURSELSKAB. HAR BL.A. SKREVET ETYMOLOGISK ORDBOG
(2000) OG HVORFOR SIGER VI SÅDAN? (2001)